

Мазур В.О.

аспірант,

Вищий навчальний заклад «Київський університет ринкових відносин»

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-1795-2630>

Vadim Mazur

Kyiv University of Market Relations

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

METHODOLOGICAL APPROACHES TO ASSESSING THE EFFICIENCY OF MARKET ECONOMY REGULATION

Анотація. У статті досліджено методологічні підходи до оцінювання ефективності регулювання ринкової економіки в умовах сучасних трансформацій, глобалізаційних процесів, підвищеної нестабільності та зростання соціально-економічних ризиків. Обґрунтовано, що державне регулювання є невід'ємним елементом функціонування ринкової економіки, а його ефективність визначає здатність економічної системи забезпечувати макроекономічну стабільність, соціальну рівновагу та сталий розвиток. У роботі узагальнено теоретичні підходи до трактування категорії «ефективність» як співвідношення досягнутих результатів і витрат ресурсів, а також як ступінь досягнення визначених соціально-економічних цілей за мінімізації негативних наслідків державного втручання. Визначено, що ефективність регулювання ринкової економіки доцільно розглядати як ступінь досягнення визначених соціально-економічних цілей за умови оптимального використання ресурсів та мінімізації негативних наслідків державного втручання. На основі аналізу наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених систематизовано ключові методологічні підходи до оцінювання ефективності регулювання ринкової економіки: інституційний, системний, індикаторний та ризик-орієнтований. Доведено, що інституційний підхід дозволяє оцінити якість нормативно-правового середовища та ефективність «правил гри» в економіці; системний – врахувати взаємозв'язки між підсистемами ринкової економіки та довгострокові наслідки регуляторних рішень; індикаторний – забезпечити кількісне вимірювання результативності державної політики за допомогою системи макроекономічних, соціальних та інституційних показників; ризик-орієнтований – оцінити здатність держави мінімізувати економічні та соціальні ризики й запобігати кризовим явищам. Обґрунтовано доцільність застосування комплексного методологічного підходу, який інтегрує зазначені підходи в єдину аналітичну модель та забезпечує всебічну, об'єктивну й глибоку оцінку ефективності регулювання ринкової економіки. Зроблено висновок, що використання інтегрованої методології підвищує якість управлінських рішень і сприяє адаптації державної економічної політики до сучасних викликів розвитку.

Ключові слова: ринкова економіка, державне регулювання, ефективність, методологічні підходи, економічна політика, оцінювання.

Abstract. The article examines methodological approaches to assessing the effectiveness of market economy regulation in the context of modern transformations, globalization processes, increased instability and increased socio-economic risks. It is substantiated that state regulation is an integral element of the functioning of a market economy, and its effectiveness determines the ability of the economic system to ensure macroeconomic stability, social balance and sustainable development. The paper summarizes theoretical approaches to interpreting the category of "efficiency" as the ratio of achieved results and resource costs, as well as the degree of achievement of certain socio-economic goals while minimizing the negative consequences of state intervention. It is determined that the effectiveness of market economy regulation should be considered as the degree of achievement of certain socio-economic goals under the condition of optimal use of resources and minimizing the negative consequences of state intervention. Based on the analysis of scientific works of domestic and foreign scientists, key methodological approaches to assessing the effectiveness of market economy regulation are systematized: institutional, systemic, indicator and risk-oriented. It is proven that the institutional approach allows to assess the quality of the regulatory environment and the effectiveness of the "rules of the game" in the economy; systemic – to take into account the interrelationships between the subsystems of the market economy and the long-term consequences of regulatory decisions; indicator – to provide quantitative measurement of the effectiveness of state policy using a system of macroeconomic, social and institutional indicators; risk-oriented – to assess the ability of the state to minimize economic and social risks and prevent crisis phenomena. The feasibility of using a comprehensive methodological approach that integrates the above approaches into a single analytical model and provides a comprehensive, objective and in-depth assessment of the effectiveness of market economy regulation is substantiated. It is concluded that the use of an integrated methodology improves the quality of management decisions and contributes to the adaptation of state economic policy to modern development challenges.

Keywords: market economy, state regulation, efficiency, methodological approaches, economic policy, evaluation.

Постановка проблеми. Функціонування ринкової економіки неможливе без участі держави, яка здійснює регуляторний вплив з метою забезпечення макроекономічної стабільності, соціальної рівноваги та сталого розвитку. В умовах глобалізації, економічних криз, зростання соціальних та фінансових ризиків питання

ефективності регулювання ринкової економіки набуває особливої актуальності. Недостатньо ефективне регулювання може призводити до структурних дисбалансів, зниження інвестиційної активності та посилення соціально-економічної нерівності. У зв'язку з цим виникає необхідність удосконалення методологічних

підходів до оцінювання результативності регуляторної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика державного регулювання ринкової економіки знайшла відображення у працях вітчизняних і зарубіжних науковців Норта Н. [4], Гейця В. [5, 8], Стоуна Р. [6, 9], Власюка О. [7] та багатьох інших зарубіжних і вітчизняних науковців. Дослідженням змісту, методології оцінювання ефективності в економіці та економічних процесах займалися такі науковці як: Щербель А. [1], Пономаренко В. [2], Морщенок Т. [3].

Дослідження охоплюють питання макроекономічної стабілізації, регуляторної політики, інституційного розвитку та державного втручання в економічні процеси. Водночас більшість наукових робіт зосереджуються на окремих інструментах або напрямках регулювання, тоді як комплексні методологічні підходи до оцінювання ефективності регулювання ринкової економіки в умовах нестабільності залишаються недостатньо систематизованими.

Метою статті є обґрунтування та узагальнення методологічних підходів до оцінювання ефективності регулювання ринкової економіки з урахуванням сучасних викликів і трансформацій економічного середовища.

Виклад основного матеріалу. Поняття ефективності в економіці та економічних процесах розглядається, в основному, як раціональність використання ресурсів за для досягнення поставлених цілей. Більшість дослідників дотримуються підходу, що ефективність відображає співвідношення між отриманим результатом (ефектом) та витратами ресурсів (матеріальних, трудових, фінансових тощо) і оцінюється як показник продуктивності та ефективності функціонування системи [1].

Так, визначення ефективності як співвідношення «результати – витрати» виникло в працях неокласичного підходу ще наприкінці 19-го та на початку 20-го століть. Парето сформував свій принцип граничної економічної ефективності як ефективний рівень економічної організації, за якого суспільство отримує максимальну користь від наявних ресурсів, і неможливо покращити будь-які параметри системи, не погіршивши інші; тобто ефективна економічна система повинна бути на межі свого граничного випуску для заданих ресурсів [2, с. 53].

Український сучасник Морщенок Т. С. підтверджує, ґрунтовно досліджуючи поняття економічної ефективності, що «ефективність є складним еко-

номічним поняттям, що охоплює результативність діяльності, оцінку використання ресурсів та досягнення поставлених цілей. Вона визначається співвідношенням отриманого економічного ефекту до витрат ресурсів» [3, с. 12–13].

Отже, ефективність є ключовою характеристикою економічної діяльності. Ця багатогранна концепція потребує інтеграції кількісних та якісних підходів до оцінки для забезпечення раціонального управління ресурсами та підвищення ефективності системи.

Таким чином, ефективність регулювання ринкової економіки доцільно розглядати як ступінь досягнення визначених соціально-економічних цілей за умови оптимального використання ресурсів та мінімізації негативних наслідків державного втручання. Методологія оцінювання ефективності регулювання повинна враховувати багатовимірний характер економічних процесів і поєднувати різні наукові підходи.

У практиці економічного аналізу застосовується низка методологічних підходів до визначення ефективності регулювання ринкової економіки, кожен з яких характеризується власною логікою побудови, сильними сторонами та певними обмеженнями у використанні. Доцільність застосування того чи іншого підходу зумовлюється поставленими аналітичними завданнями, рівнем інформаційного забезпечення та галузевими й організаційними особливостями інструментів регулювання (табл. 1).

Інституційний підхід до регулювання ринкової економіки розглядає її не лише через ринкові механізми (попит-пропозиція), але й через систему неформальних (норми, уявлення) та формальних (закони, організації, державні структури) інститутів, які встановлюють «правила гри», забезпечують стабільність, захищають права власності та мінімізують ринкові недоліки, створюючи основу для ефективного функціонування конкуренції та вільного вибору. В сучасних умовах інститути відіграють роль регуляторів суспільних процесів країни. Лауреат Нобелівської премії Даглас Норт в своїх дослідженнях обґрунтовує еволюційну роль інститутів в розвитку економічних систем [4, с. 76]. Держава тут виступає ключовим регулятором, використовуючи економічні, правові та адміністративні інструменти, щоб досягти соціальної стабільності та адаптації системи до змін.

Системний підхід до оцінки ефективності регулювання ринкової економіки ґрунтується на розгляді економіки як цілісної, багаторівневої та взаємопов'язаної системи, у якій державне регулювання є не ізолюва-

Таблиця 1 – Методологічні підходи до оцінки ефективності регулювання ринкової економіки

Методологічний підхід	Характеристика
Інституційний підхід	ґрунтується на аналізі якості інститутів, нормативно-правового середовища, рівня довіри до державних органів та ефективності регуляторних механізмів. Він дозволяє оцінити не лише результати регулювання, а й умови, в яких воно здійснюється.
Системний підхід	передбачає розгляд ринкової економіки як цілісної системи, у якій регуляторні рішення впливають на взаємопов'язані підсистеми – виробництво, фінанси, соціальну сферу, інновації. Такий підхід дає змогу оцінити довгострокові наслідки регуляторного впливу.
Індикаторний підхід	базується на використанні системи кількісних показників, зокрема темпів економічного зростання, рівня інфляції, зайнятості, інвестиційної активності, продуктивності праці. Його перевагою є можливість порівняння результатів у динаміці та між країнами.
Ризик-орієнтований підхід	спрямований на оцінювання здатності державного регулювання мінімізувати економічні та соціальні ризики. Він є особливо актуальним в умовах нестабільності та кризових явищ, коли важливим є не лише досягнення зростання, а й забезпечення економічної стійкості.

Джерело: узагальнено автором

ним інструментом, а елементом загального механізму суспільного розвитку. Системний підхід передбачає оцінювання ефективності державного регулювання не за окремими показниками, а за сукупністю результатів і взаємодій між усіма складовими економіки.

Так, Вадим Михайлович Геєць досліджував системні трансформації української економіки, особливо в перехідний період, аналізуючи роль держави, процеси приватизації, співвідношення політики та економіки, а також соціально-ринкові перетворення, виступаючи за глибоке наукове обґрунтування державної політики для забезпечення сталого розвитку [5, с. 111]. Таким чином, системний підхід до оцінки ефективності регулювання ринкової економіки – це методологія комплексного аналізу впливу державної економічної політики на функціонування та розвиток усіх підсистем ринкової економіки з урахуванням взаємозв'язків, зворотних ефектів і довгострокових наслідків.

Індикаторний підхід до оцінки ефективності регулювання ринкової економіки полягає у використанні системи кількісних та якісних показників (індикаторів) для вимірювання результативності державного впливу на економічні процеси та досягнення визначених цілей соціально-економічного розвитку. Індикаторний підхід виходить із того, що ефективність державного регулювання може бути об'єктивно оцінена через динаміку ключових макро- та мезоекономічних показників, які відображають стан і розвиток ринкової економіки.

Оцінка ефективності здійснюється за групами показників:

- макроекономічні (ВВП, інфляція, зайнятість);
- фінансові та монетарні (дефіцит бюджету, держборг);
- соціальні (рівень бідності, нерівність доходів);
- інституційні (якість регулювання, корупція);
- інноваційні та екологічні.

Як приклад індикаторного методу оцінки ефективності регулювання ринкової економіки є система національних рахунків, яку розробив Річард Стоун, що стала базою індикаторного аналізу макроекономічного регулювання [6, с. 124].

Ризик-орієнтований підхід до оцінки ефективності регулювання ринкової економіки зосереджується на виявленні, вимірюванні та управлінні економічними ризиками, які виникають у процесі функціонування ринку та реалізації державної економічної політики. Ефективність регулювання оцінюється через здатність держави знижувати рівень системних і несистемних ризиків та запобігати кризовим явищам.

Ризик-орієнтований підхід виходить із того, що ринкова економіка є внутрішньо нестабільною системою, а державне регулювання має бути спрямоване не лише на досягнення середніх показників зростання, а й на мінімізацію ймовірності негативних сценаріїв.

Ризик-орієнтований підхід до оцінки ефективності регулювання ринкової економіки – це методологія оцінювання державної економічної політики, за якої ефективність визначається здатністю регуляторних інститутів своєчасно ідентифікувати, мінімізувати та нейтралізувати економічні ризики, забезпечуючи стійкість і безпеку розвитку ринкової економіки.

Так, відомий український економіст О. С. Власюк досліджував методологічні підходи до оцінки макроекономічної стабільності та безпеки, зокрема ризик-

орієнтовані методи, застосовуючи їх для аналізу загроз фінансовій системі України, розробки стратегій та формування системи моніторингу економічних ризиків, про що свідчать його численні наукові праці та публікації в Національному інституті стратегічних досліджень (НІСД) [7, с. 87–123].

Ідентифікація та класифікація ризиків охоплює:

- макроекономічні ризики (інфляційні, боргові, валютні);
- фінансові ризики (банківські, фондові);
- структурні та інституційні ризики;
- соціальні та демографічні ризики;
- зовнішньоекономічні та геополітичні ризики.

Сучасні умови розвитку ринкової економіки характеризуються високою динамічністю, структурною складністю, наявністю внутрішніх і зовнішніх шоків, що обумовлює обмеженість застосування будь-якого окремого методологічного підходу до оцінки ефективності державного регулювання. У зв'язку з цим особливою актуальністю набуває комплексний методологічний підхід, який інтегрує інституційний, системний, індикаторний та ризик-орієнтований підходи в єдину аналітичну рамку.

Комплексний підхід виходить із того, що регулювання ринкової економіки є багатовимірним процесом, у якому поєднуються інституційні умови функціонування ринку, системні взаємозв'язки між економічними підсистемами, кількісно вимірювані результати державної політики та рівень економічних ризиків і загроз. Його застосування дозволяє не лише фіксувати досягнуті результати регулювання, а й оцінювати їхню стійкість, якість і довгострокову ефективність.

Інституційний підхід у межах комплексної методології формує базовий рівень аналізу, оскільки саме інститути визначають «правила гри» в економіці, впливають на поведінку суб'єктів ринку, забезпечують захист прав власності, знижують трансакційні витрати та мінімізують прояви ринкових провалів. Еволюційний характер інституційних змін, обґрунтований Д. Нортон, дає змогу оцінювати ефективність регулювання не лише в короткостроковому періоді, а й у контексті довгострокового економічного розвитку та адаптації системи до структурних зрушень [4].

Системний підхід доповнює інституційний аналіз, розглядаючи ринкову економіку як цілісну, ієрархічну та взаємопов'язану соціально-економічну систему, у якій державне регулювання виступає елементом загального механізму суспільного розвитку. У межах комплексного підходу системний аналіз дозволяє оцінити узгодженість регуляторних заходів, виявити міжгалузеві та міжрівневі ефекти, а також зворотні зв'язки між економічними, соціальними та інституційними підсистемами. Саме такий підхід, на думку В. М. Геєця, є необхідним для формування науково обґрунтованої державної економічної політики, зорієнтованої на сталий розвиток [5, 8].

Індикаторний підхід у складі комплексної методології виконує інструментальну та вимірювальну функцію, забезпечуючи кількісну та якісну оцінку результативності регуляторного впливу. Система макроекономічних, соціальних, інституційних, інноваційних та екологічних індикаторів дозволяє зіставляти фактичні результати з визначеними цілями економічної політики, здійснювати моніторинг динаміки розвитку та проводити між-

країнові й міжрегіональні порівняння. Використання системи національних рахунків, започаткованої Р. Стоуном, створює статистичну основу для індикаторної оцінки ефективності регулювання [6, 9].

Ризик-орієнтований підхід у межах комплексної методології забезпечує превентивний і захисний вимір державного регулювання, спрямований на виявлення та мінімізацію системних і несистемних ризиків. Його застосування дозволяє оцінити не лише досягнення цільових показників, а й вразливість економіки до кризових явищ, здатність регуляторних інститутів своєчасно реагувати на загрози та забезпечувати макроекономічну стабільність. Напрацювання О. С. Власюка щодо оцінки макроекономічної безпеки та побудови систем моніторингу ризиків підтверджують практичну значущість такого підходу для формування економічної політики [7].

Таким чином, комплексний методологічний підхід до оцінки ефективності регулювання ринкової економіки є інтегрованою системою наукових методів і ана-

літичних інструментів, яка дозволяє одночасно враховувати інституційні умови функціонування ринку, системний характер економічних процесів, кількісні результати державної політики та рівень економічних ризиків. Його застосування забезпечує більш об'єктивну, глибоку й всебічну оцінку ефективності регулювання, підвищує якість управлінських рішень та сприяє адаптації економічної політики до сучасних викликів глобального та національного розвитку.

Висновки. У результаті дослідження встановлено, що ефективність регулювання ринкової економіки є багатокomпонентною категорією, оцінювання якої потребує застосування різних методологічних підходів. Інституційний, системний, індикаторний та ризик-орієнтований підходи взаємодоповнюють один одного та формують основу для комплексного аналізу регуляторного впливу. Використання інтегрованої методології оцінювання дозволяє підвищити обґрунтованість державної економічної політики та сприяє досягненню стратегічних цілей соціально-економічного розвитку.

Бібліографічний список:

1. Щебель А. І. Моделювання рівня ефективності господарської діяльності промислового підприємства. *Економіка та суспільство*. Випуск № 69, 2024 DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-20> (дата звернення: 10.01.2026).
2. Пономаренко В. С., Гонтарева І. В. Методологія комплексного оцінювання ефективності розвитку підприємств: монографія / за заг. ред. докт. екон. наук, проф. Пономаренка В. С. Х.: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. 404 с.
3. Морщенок Т. С. Огляд підходів до визначення економічної сутності поняття «ефективність». *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. Вип. 1 (01). С. 7–13.
4. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. Пер. з англ. І. Дзюба. К.: Основи, 2000. 198 с.
5. Валерій Геєць. Модернізація в системі «Суспільство – держава – економіка». *Видання Тернопільського національного економічного університету «Журнал європейської економіки»*. Том 13 (№ 2). Червень 2014. С. 111–124.
6. Михайлина Фаріон, Ірина Івашків. Річард Стоун – основоположник сучасної системи національних рахунків. *Вісник ТНЕУ*. №1, 2008 р. С. 119–125.
7. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики: Вибрані. наук. праці. К.: НІСД, 2016. 528 с.
8. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку. К.: Ін-т екон. та прогнозування НАН України, 2009. 864 с.
9. Стоун Річард Джон. Метод затрати-випуск і національні рахунки. *Економіка України*. 1994. № 8. С. 83–85.

References:

1. Shebel A. I. (2024) Modeliuvannya rivnia efektyvnosti hospodarskoi diialnosti promyslovoho pidpriemstva [Modeling the level of efficiency of economic activity of an industrial enterprise]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, vol. 69. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-20> (accessed January 10, 2026).
2. Ponomarenko V. S., Hontareva I. V. (2015) Metodolohiia kompleksnoho otsiniuvannya efektyvnosti rozvytku pidpriemstv: monohrafiia [Methodology for comprehensive assessment of enterprise development effectiveness: monograph]. In Ponomarenko V. S. Kharkiv: KhNEU im. S. Kuznetsia. (in Ukrainian)
3. Morshchenok T. S. (2016) Ohliad pidkhodiv do vyznachennia ekonomichnoi sutnosti poniattia “efektyvnist” [Overview of approaches to defining the economic essence of the concept of “efficiency”]. *Ekonomichniy visnyk Zaporizhzhia derzhavnoi inzhenernoi akademii – Economic Bulletin of the Zaporizhzhia State Engineering Academy*, vol. 1(01), pp. 7–13.
4. Nort D. (2000) Instytutsii, instyutysiina zmina ta funktsionuvannya ekonomiky. Per. z anhl. I. Dziuba [Institutions, institutional change and the functioning of the economy]. Kyiv: “Osnovy”. (in Ukrainian).
5. Valerii Heiets (2014). Modernizatsiia v systemi “Suspilstvo – derzhava – ekonomika” [Modernization in the “Society – State – Economy” system]. *Vydannia Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu “Zhurnal yevropeiskoi ekonomiky” – Publication of Ternopil National Economic University “Journal of European Economics”*, T. 13 (№ 2), June, pp. 111–124.
6. Mykhailyna Farion, Iryna Ivashkiv (2008). Richard Stoun – osnovopolozhnyk suchasnoi systemy natsionalnykh rakhunkiv [Richard Stone – founder of the modern system of national accounts]. *Visnyk TNEU – Bulletin of TNEU*, vol. 1, pp. 119–125.
7. Vlasjuk O. S. (2016) Natsionalna bezpeka Ukrainy: evoliutsiia problem vnutrishnoi polityky: Vybrani. nauk. Pratsi [National Security of Ukraine: Evolution of Domestic Policy Problems: Selected Scientific Works]. Kyiv: NISD. (in Ukrainian).
8. Heiets V.M. (2009) Suspilstvo, derzhava, ekonomika: fenomenolohiia vzaiemodii ta rozvytku [Society, state, economy: phenomenology of interaction and development]. Kyiv: Institute of Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine (in Ukrainian).
9. Stoun Richard Dzhon (1994). Metod zatraty-vypusk i natsionalni rakhunky [Input-output method and national accounts]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, vol. 8, pp. 83–85.

Стаття отримана: 29.01.2026

Стаття прийнята: 19.02.2026

Стаття опублікована: 09.04.2026